

УДК 37.014.3:37.015.31

DOI 10.18372/2786-823.1.18145

Павленко Віта Віталіївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
кафедра професійно-педагогічної, спеціальної освіти,
андрагогіки та управління,
Житомирський державний університет імені Івана Франка,
м. Житомир, Україна

pavlenkovita12@gmail.com

КРЕАТИВНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ РОЗВИВАЛЬНОГО ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА НА ЗАСАДАХ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

***Анотація.** У статті визначено критерії за якими характеризують креативний урок: мета, дидактичні методи, інструменти роботи, навчальне середовище, час на проведення креативного уроку. Розкрито особливості середовища Нової української школи. У структурі середовища виділено фактори: прямої дії; побічної дії, що опосередковано впливають на засвоєння знань і розвиток креативності учнів; такі, які діють поза рамками освітнього процесу: просторово-предметна організація середовища.*

***Ключові слова:** креативний підхід, Нова українська школа, розвиток креативності школярів.*

***Annotation.** The article defines the criteria by which they characterize a creative lesson: goal, didactic methods, tools, learning environment, time for a creative lesson. The features of the environment of the New Ukrainian School are revealed. Factors are highlighted in the structure of the environment: direct action; side effects that indirectly affect the acquisition of knowledge and the development of creativity of students; those that operate outside the educational process: space-subject organization of the environment.*

Key words: creative approach, New ukrainian school, development of creativity of children.

Вступ. Одним із кроків підвищення ефективності навчання в освітньому середовищі Нової української школи є впровадження креативного підходу. Проблема виходить з *протиріччя* між потребою у творчих, креативних особистостях як основного ресурсу створення інноваційної економіки країни й розвитку соціальної сфери та недостатньою розробленістю й практичним упровадженням у шкільну практику розвивального навчання.

Мета статті – розкрити креативний підхід до створення розвивального освітнього середовища на засадах Нової української школи.

Результати дослідження. Роль освітнього розвивального середовища як умови успішного навчання, виховання та розвитку школяра, охарактеризовано у працях багатьох педагогів та психологів: І. Беха [1], О. Власенко [2], О. Єжової [3] та ін.

Сучасні українські школи розрізняються не лише змістом навчальних програм. Відмінності виявляються у всіх істотних характеристиках школи як соціального інституту, а саме: в емоційному кліматі й особистісному добробуті учасників освітнього процесу, в особливостях мікрокультури, в якості освітнього процесу, в активності учнів, у демократичності відносин та ін.

Освітнє середовище – це оточення учня в житті та протягом шкільного навчання. Воно передбачає існування соціуму, в якому учень знаходиться в процесі отримання освіти, враховуючи інформаційний освітянський простір разом із сукупністю сучасних засобів навчання. На освітнє середовище суттєво впливають такі чинники, як соціально-майнове розшарування суспільства, становище дітей у родині тощо.

Українська дослідниця О. Єжова дає таке *визначення освітнього середовища*: «Система умов існування, формування і діяльності особистості в процесі засвоєння нею конкретних систем наукових знань, практичних умінь і навичок; система умов виховання й навчання особистості» [3, с. 272].

Відомий польський педагог Я. Корчак виділяє такі *основні типи освітнього середовища*:

– *догматичне освітнє середовище* – сприяє розвитку пасивності і залежності дитини (переважає авторитарний стиль керівництва, жорстка дисципліна, муштра, культ зовнішнього порядку, застарілі традиції і ритуали, наприклад, монастир);

– *кар'єрне освітнє середовище* – сприяє розвитку активності і залежності дитини (орієнтоване більше на різні зовнішні прояви, ніж внутрішній зміст освітнього процесу: лозунги, на яких можна заробити; етикет, якому треба підкорятися. Основними рисами особистості, яка формується в такому середовищі, є фальш і лицемірство, прагнення до кар'єри через хитрощі, підкуп, високі зв'язки тощо);

– *безтурботне освітнє середовище* – сприяє вільному розвитку й зумовлює пасивну життєву позицію дитини (панує спокій і безтурботність, які супроводжуються привітністю і доброзичливістю, наприклад, спосіб життя більшої частини дворянства ХІХ століття);

– *творче освітнє середовище* – сприяє вільному розвитку активної дитини (відрізняється високою внутрішньою вмотивованістю діяльності, яка супроводжується емоційним підйомом, позитивним оптимістичним настроєм. Тут не працюють, а творять, не чекаючи вказівок: немає веління, є добра воля, немає догм, є проблеми, які необхідно вирішувати. У творчому середовищі формується особистість, якій властива висока самооцінка, щирість, свобода суджень і вчинків) [4, с. 72].

Освітнє середовище характеризується рядом показників, які визначаються типом освітньої системи. Догматична освітня система формує пасивну і залежну особистість; кар'єрна сприяє розвитку активної, але залежної особистості; безтурботна сприяє формуванню вільної, але пасивної особистості; творча розвиває вільну і активну особистість.

Головне завдання для українських учнів – формування компетентностей. Кожна з компетентностей – це комбінація знань, умінь, навичок, способу

мислення, а також поглядів і цінностей. При цьому в рамках одного шкільного предмета учні – залежно від форми подачі того чи іншого матеріалу – можуть опанувати одразу кількома компетентностями.

Спільними для всіх компетентностей є так звані наскрізні вміння: читання з розумінням, вміння висловлювати власну думку усно і письмово, критичне та системне мислення, здатність логічно обґрунтовувати позицію, творчість, ініціативність, вміння конструктивно керувати емоціями, оцінювати ризики, приймати рішення, розв'язувати проблеми, здатність співпрацювати з іншими людьми [5].

Середовище Нової української школи передбачає мобільні робочі місця в класі для ефективної організації групової, проєктної, дослідницької, творчої діяльності. Щоб освітнє середовище сприяло розвитку креативності учнів, необхідно, щоб воно було мобільним, легко трансформувалося для групової роботи; усі навчальні об'єкти, якими можуть користуватись учні, мають бути доступними.

Вчитель планує середовище таким чином, щоб воно забезпечувало розвиток креативності учня. Обладнання, навчальні матеріали, організація класу сприяють розвитку креативності кожного учня, а види діяльності відповідають інтересам і рівню розвитку школярів.

У певних психолого-педагогічних дослідженнях, присвячених цій проблемі, креативність розглядається: за допомогою прояву інтелектуальної ініціативи; у контексті цілісної структури творчого процесу; концепції розвитку внутрішнього плану дії; створення особливого простору, в якому людина інтегрована як креативна індивідуальність.

Однією з умов успішного розвитку креативності учнів є включення в процесі навчання інтерактивних технологій, які дозволяють школярам взаємодіяти між собою.

Концепція НУШ пропонує впроваджувати інтегроване і проєктне навчання. Такий підхід сприяє тому, що учні отримують цілісне уявлення про світ, оскільки вивчають явища з точки зору різних наук, а також вчать

розв'язувати проблеми з допомогою знань, отриманих у процесі вивчення різних дисциплін.

Розвивальна школа свідомо орієнтує свою діяльність на досягнення розвивального ефекту. Увага зосереджується на розвитку інтелектуальних здібностей дітей, креативності. У ній:

- широко використовуються нетрадиційні методи навчання;
- заохочуються дискусії;
- цінується власна думка дитини;
- навчання будується як пошукова діяльність дітей;
- акцент робиться на самостійних розробках, спостереженнях, узагальненнях, порівняннях;
- учителів підбирають за критерієм вміння спілкуватися з дітьми, використовувати нетрадиційні, творчі підходи до процесу навчання.

На наш погляд, доцільним є проектування такого освітнього середовища, яке, ґрунтуючись на широкому використанні інформаційних технологій, підвищувало б креативність учнів, створювало умови, максимально сприятливі для саморозвитку особистості.

У структурі середовища виділено такі фактори:

- прямої дії (наприклад, джерела інформації, навчальне обладнання, що використовується в лабораторному практикумі, системи підтримки навчальної діяльності та спілкування в процесі проектної діяльності);
- побічної дії, що опосередковано впливають на засвоєння знань і розвиток учнів (температура в приміщенні, освітлення, навчальне місце і навчальне приладдя);
- такі, які діють поза рамками освітнього процесу: просторово-предметна організація середовища (оформлення рекреацій школи, зміна дизайну шкільних приміщень та ін.).

У традиційному освітньому середовищі потенціал індивідуалізації обмежується одним учителем, який веде урок. Використання інформаційних технологій дозволяє максимально індивідуалізувати освітній процес,

вибудувати його з урахуванням особливостей конкретного учня, забезпечуючи його активну роботу із саморозвитку.

Інформаційне середовище навчальної діяльності формується:

– *учителем* (визначає зміст програми курсу, вибір навчальної літератури, методи навчання, стиль спілкування та ін.);

– *педагогічним колективом закладу освіти* (визначає загальні вимоги до учнів, які зберігають традиції даного освітнього закладу, форму взаємин педагогічного та учнівського колективів та ін.);

– *державою як суспільним інститутом* (середовище визначає матеріальне забезпечення освіти в цілому, соціальне замовлення на формування тієї чи іншої системи знань і поглядів).

Креативне освітнє середовище школи на основі ІКТ – це багатовимірне індивідуалізоване самоорганізоване цілісне, насичене всіма необхідними компонентами, в першу чергу інформаційно-комунікативними, що дає можливість особистості, що функціонує в ній, розвинути свої творчі здібності, а також забезпечити її самореалізацію й особистісне зростання.

Таким чином, розвиток здатності й готовності учнів до креативної діяльності має формуватися в процесі вивчення різних предметних галузей.

На розвиток і динаміку особистої креативності передусім впливають педагогічні умови, пов'язані з використанням методик розвитку креативного мислення учнів з урахуванням їх особистих якостей.

Основна мета формування креативного освітнього середовища полягає в тому, щоб «розбудити» в учня творця, розвинути в ньому закладений творчий потенціал, пробудити потребу в подальшому самопізнанні, творчому саморозвитку; забезпечити сприятливі умови для створення унікальних продуктів, проєктів і практик.

Креативне навчання – це тип навчання, для якого провідною є творча діяльність учнів, здійснювана в навчально-пізнавальному процесі й характеризується такими особистісними утвореннями, як суб'єкт творчої

діяльності та креативного потенціалу, сприяє соціалізації учнів і досягненню ними значущих цілей як особистісного, так і соціального змісту.

Із впровадженням віртуальних технологій в освіті виникло нове *середовище – віртуальне*, яке має виняткові можливості до індивідуалізації освітнього процесу і до розвитку творчого мислення учнів. Віртуальне середовище дає можливість подолати просторово-часові обмеження, пропонує інтерактивні переживання, забезпечує персональний доступ до різноманітної інформації, яка може швидко оброблятися і якою можна швидко обмінюватися, представляє процеси і явища в динаміці, дозволяючи людині в них втручатися, маніпулювати ними, моделювати, проєктувати тощо.

Сучасні моделі віртуального навчання варіюються між звичайним доступом в Інтернет і повністю збудованої в режимі онлайн інформації. Переваги цього типу навчання щодо можливостей для розвитку креативності учнів пов'язані, перш за все, з тим, що все навчання є індивідуалізоване. Акцент ставиться на самостійному проєктуванні та реалізації пізнавальної діяльності. Учень одночасно є автором, учасником і виконавцем цього проєкту. Функції вчителя пов'язані з супроводом і напрямком діяльності учня.

Вчитель не пропонує готових рішень, він створює проблемні ситуації, допомагає, розкриває перспективи. Такі умови в значній мірі підштовхують учня до пошуку стандартних і нестандартних розв'язань завдань, на досягнення цілей, які сам собі поставив, і за які він відповідає.

Традиційний урок орієнтований на передачу знань, а не на розвиток індивідуальних талантів учнів. Освіта, для того, щоб відповісти на потреби мінливого світу, а він вимагає значних змін практично в кожному аспекті життя. Одна із ключових модифікацій – це зміна форм, методів та засобів викладання уроків таким чином, щоб вони відповідали потребам виховання майбутньої компетентної особистості.

Сучасний урок – це підготовка учня до реального життя; це урок, який дає йому простір для навчання та експериментування, отримання творчого досвіду, пошуку і розвитку власних здібностей.

Креативний урок – це урок, який викладається таким чином, щоб сформувати компетентності учня; стимулює та розвиває креативність учнів; проводять креативні вчителі. Пропонована нами модель розвитку креативного потенціалу учнів складається з трьох етапів, під час яких усі елементи уроку цілеспрямовано орієнтовані на розвиток креативності [6, с. 61 - 62].

Критерії, за якими визначають креативний урок:

– мета для креативного уроку – визначається індивідуально для кожного уроку;

– дидактичні методи – підбираються індивідуально для кожного креативного уроку в контексті заздалегідь встановленої мети уроку;

– інструменти роботи – використовуються для проведення креативного уроку, встановленого індивідуально в контексті окремої мети та методів, прийнятих для конкретного креативного уроку;

– підбір навчального середовища, в якому розвивається креативність на уроці – адаптований окремо для кожного проведеного уроку як частина шкільних заходів або позашкільних приміщень, наприклад, парк, музей, торговий центр тощо, підібраний до потреб креативного уроку;

– час на проведення креативного уроку – обчислений залежно від мети; креативне заняття може зайняти 45 хвилин; також може мати місце на постійній основі або у вигляді серії занять;

– розподіл на етапи креативного уроку (найчастіше визначаються: підготовчий етап, етап упровадження, підсумковий етап; організаційний етап, підготовчий етап, етап упровадження, підсумковий етап).

Розвиток креативності може здійснюватися на будь-якому етапі, який залежить від початкової ідеї вчителя. Мета визначається для кожного креативного уроку окремо, оскільки кожен з них має специфіку предмету.

Під час підготовки до уроку вчитель визначає три основні елементи кожного етапу: мета етапу, завдання для даного етапу та очікувані результати кожного з них.

Визначено основні елементи кожного етапу креативного уроку:

- *мета етапу* – визначення цілей етапу уроку;
- *завдання етапу* – визначення завдань етапу і методів застосування;
- *результати* – визначення очікуваних результатів етапу.

Для того, щоб переконатися, що всі компоненти уроку заплановані, варто детально розписати креативний урок, сформулювавши найважливіші питання, що стосуються планування, впровадження та оцінювання креативного уроку, окрема: поняття, цілі, передбачуваний час виконання, креативні методи навчання, засоби навчання, навчальне середовище, необхідні компетентності вчителів для проведення уроку, необхідні компетентності учнів.

Використання креативного опису уроку сприятиме забезпеченню його правильної організації та ефективного здійснення навчального процесу як частини творчої діяльності на креативному уроці.

Навчальний процес, у якому використовуються креативні завдання, змінює репродуктивну схему (головну для традиційної школи): готові знання – засвоєння знань – контроль міцності засвоєння знань – на схему пошукової пізнавальної діяльності: проблема – багатоваріантний пошук рішення – вибір оптимального рішення. Перехід на нову схему складний, для цього необхідно в зміст навчання ввести загальнорозвиваючий курс про методи і прийоми розв'язання креативних завдань.

У масовій шкільній практиці розв'язання завдань найчастіше розглядається лише як засіб закріплення школярами програмового матеріалу, а розвиток креативності учнів здійснюється штучними прийомами. Разом із тим відомо, що найбільш повному стимулюванню і забезпеченню формування пізнавальної самодіяльності, самоцінності пізнання сприяє така система навчання, яка звернена не стільки до знань учнів (знання виступають базою), скільки до їх аналітичних здібностей, уміння виділяти головне і на його основі будувати розв'язання конкретного завдання.

Висновки. Креативне освітнє середовище характеризується такою організацією освітнього процесу, яка б забезпечувала максимальну ефективність навчання, при цьому потрібно розуміти, що вона залежить від

багатьох факторів, що зумовлює використання нових освітніх технологій та методів, евристичних, репродуктивних та творчих засобів пізнання. Щоб забезпечити індивідуально-особистісну орієнтацію креативного навчання потрібно орієнтуватися на рівень знань та підготовки у певній галузі учня, на особливості будови нервової системи та психічних характеристик, таких як пам'ять, мислення, здатність зосереджуватися, особливості темпераменту, характеру та вікові особливості учня [7].

Отже, у структурі середовища виділено фактори: прямої дії; побічної дії, що опосередковано впливають на засвоєння знань і розвиток креативності учнів; такі, які діють поза рамками освітнього процесу - просторово-предметна організація середовища.

Визначено критерії за якими визначають креативний урок: мета, дидактичні методи, інструменти роботи, навчальне середовище, час на проведення креативного уроку.

Список використаних джерел

1. Бех І.Д. Особистість у просторі духовного розвитку. Вибрані наукові праці. Виховання особистості. Том 2. Чернівці: Букрек, 2015. 640 с. URL: <https://nenc.gov.ua/education/wp-content/uploads/2018/01/%D0%91%D0%B5%D1%85-I.%D0%94.-%D0%92%D0%B8%D0%B1%D1%80%D0%B0%D0%BD%D1%96-%D0%BD%D0%B0%D1%83%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D1%96-%D0%BF%D1%80%D0%B0%D1%86%D1%96.-%D0%A2%D0%BE%D0%BC-2.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).
2. Власенко О.М. Особливості розвитку освітнього середовища педагогічного навчального закладу. *Проблеми освіти*. Київ, 2015. Вип. 84. С. 82 – 85. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/18160/1/%D0%B2%D0%BB%D0%B0%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

3. Єжова О.О. Формування ціннісного ставлення до здоров'я учнів професійно-технічних навчальних закладів: монографія. Суми: Вид-во «МакДен», 2011. 412 с. URL: [https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/38825/1/Yezhova_value_attitude_to_health.pdf;jsessionid=459102809DC81075E78F42A4A054BF88](https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream/download/123456789/38825/1/Yezhova_value_attitude_to_health.pdf;jsessionid=459102809DC81075E78F42A4A054BF88) (дата звернення: 30.10.2023).

4. Веремеєнко О.В. Психологічний аналіз соціального середовища молодіжної волонтерської організації. *Вісник НТУУ «КПІ». Філософія. Психологія. Педагогіка*, 2009. Вип. 1. С. 69–74. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/47230285.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

5. Нова українська школа. Сайт Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 30.10.2023).

6. Павленко В.В. Розвиток креативності молодших школярів: монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ імені І. Франка, 2017. 158 с. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/27586/1/%D0%A0%D0%BE%D0%B7%D0%B2%D0%B8%D1%82%D0%BE%D0%BA%20%D0%BA%D1%80%D0%B5%D0%B0%D1%82%D0%B8%D0%B2%D0%BD%D0%BE%D1%81%D1%82%D1%96%20%D0%BC%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B4%D1%88%D0%B8%D1%85%20%D1%88%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D1%80%D1%96%D0%B2.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).

7. Pavlenko V.V. Creative approach to establishing the developmental educational environment of new ukrainian school. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences*. 2020. Vol. 3 (102). P. 5–14. URL: <http://eprints.zu.edu.ua/31983/1/3.pdf> (дата звернення: 30.10.2023).